

RESUMÉ FILOSOFICKÉHO MYŠLENÍ¹

K. R. Popper

INTERVIEW II

DIE WELT: Pane profesore Poppere, jednou jste řekl, že v zásadě existují jen dvě státní formy: taková, jejíž instituce umožňují zbavit se špatné vlády bez krveprolití, – a taková, jejíž instituce to neumožňují. Toto byl případ Rumunska. Ale obyvatelstvo NDR se rozhodlo pro třetí cestu: tam to šlo bez hlasování, ale i bez krveprolití.

Popper: I bez krveprolití to byla revoluce. A tato revoluce byla v podstatě umožněna celkovou politickou situací na Východě. To znamená: Sovětský generální tajemník Gorbačov prostě nemohl vojensky zasáhnout, aniž by byl riskoval všechno. Vnitřní slabost Ruska vylučovala jakoukoliv opravdovou konfrontaci se Západem. A přirozeně by Gorbačovovo zakročení bylo zničilo celý jeho reformní program.

Je zajímavé, že na Východě proti despotcii komunismu se odehrává revoluce zcela podle zákona, který jsem již dávno nazval Platónův zákon revoluce. Despotická třída se rozpadá, když ztratí víru, víru ve své poslání, ve svou autorizaci.

Víra v marxismus se už před léty rozplynula.

Tak vedla politická situace, tak vedly mocenské vztahy mezi Sovětským svazem a Západem k tomu, že se zásah Gorbačova stal nemožným. A diktatura byla přece udržována násilím Ruska.

Nutno zdůraznit, že to byli Maďaři, jimž se podařil průlom, kteří jako první otevřeli okno a pak dveře. Myslím, že by bylo zcela nesprávné říkat, že to vše „zosnoval“ Michail Gorbačov. Lze pouze říci: On si nemohl dovolit zakročit, aniž by riskoval vše.

¹ Druhý text exkluzivního interview, které Karl R. Popper poskytl německým novinám *Die Welt* v únoru 1990. S K. R. Popperem rozmlouvali na jeho usedlosti v Kenley A. Henne a G. Zehm.

DIE WELT: Po celý svůj život jste také přemýšlel o politice. Proto bych se Vás chtěl zeptat zcela konkrétně: Co myslíte že bude z Německa?

Popper: Zcela jistě dojde ke sjednocení, ať už tou nebo onou formou. Tomu nemůže nikdo zabránit. Ani Rusové tomu už nemohou zabránit, to je jasné. Možná že by bylo dobře ten proces trochu zpomalit, myslím, že by to tak bylo správné, protože zde vyvstává celá řada problémů, které se musí řešit. Možná že by se tedy mělo postupovat pomaleji, po etapách, ale to jen v tom případě, nebyla-li by tím ohrožena jistota, že se sjednocení uskuteční.

DIE WELT: Co radíte Němcům? Jak mají nyní postupovat? I pokud jde o hranici Odra-Nisa, i s ohledem na obavy sousedů?

Popper: Západní Německo má toho času, aspoň potencionálně, obrovský zbrojní průmysl; a východní Německo ne o moc menší. Řekl bych, že by současně se sjednocením obou německých států tento zbrojní průmysl měl být přebudován na ne-zbrojní, na mírový průmysl. Vývoz zbraní by musel být zakázán. A přestane-li export zbraní, nebude zapotřebí zbrojního průmyslu. A konečně myslím, že by musela být garantována nedotknutelnost hranic.

Výchova v Německu se musí stát výchovou k míru. Znáám učebnice dějin pro vyšší stupeň škol, které jsou plné dějinných lží, hlavně také pokud jde o Ameriku. Na německých školách se někdy setkáváme s anti-amerikanismem, který je prolhaný a směšný. Já nevím, proč vůbec někdo musí být „anti“. Existuje přece jen jeden jediný nepřítel: použití násilí. Ale když už to u jistých lidí bez „anti“ zřejmě nejde, pak by to měli namířit proti vlastní minulosti, a ne proti svým dobrodincům. Neboť nelze zapomenout, že jen díky americké pomoci se po roce 1945 předešlo takové krizi, jaká nastala po 1. světové válce. Němci by tedy měli hledět nešťekat na své dobrodince a nekousat je.

Existuje jistý druh spiknutí levicově orientovaných učitelů, kteří to považují za svoji povinnost, vycházejíce z revolučních nadějí, naočkovávat dětem nepřátelský postoj vůči všemu – tedy i vůči vlastním rodičům, odloučit jim je. Například otázkami jako: „Kohopak má tvůj otec raději – tebe, nebo své auto?“ To je rafinovaná otázka, ale našťastí ne moc účinná, protože přirozeně ten kluk má to auto stejně rád jako otec. (U dívek taková otázka už vůbec nepůsobí.) A učitelům se skutečně daří děti zčásti rozrušit. (Vezměme jen knihu *Kinderverstörung* od Helmuta Schöcka!)

I toto je jeden z aspektů marxistického historicismu: Revoluce přijde, to Marx dokázal, a proto jí musíme pomoci. (Když jí nepomůžeme, jsme zločinci!) A my učitelé jí musíme pomoci tím, že zpracováváme děti

a budíme v nich nespokojenost s tímto zlým světem; nespokojenost s vlastními rodiči, a vůbec pocit neštěstí nad tímto ubohým a nespravedlným světem, v němž žijeme.

Tedy to jsou strašné věci. Proboha – dělat děti nešťastnými! Otázky výchovy jsou nesmírně důležité a nesmírně těžké, zčásti i proto, že žijeme v bohaté společnosti a děti tudíž jistě problémy vůbec neznají, nemají možnost je poznat. Právě proto, že mají tolik možností, nemají jednu velice důležitou možnost: muset se prokousávat.

DIE WELT: Co myslíte, jaképak je dnešní mínění Evropy o Němcích?

Popper: Všeobecné mínění je: z těch Němců se stali vpravdě spolehliví lidé. Ale nestoupne jim jejich nová síla do hlavy, nestanou se příliš silnými? Takové je mínění v Evropě.

DIE WELT: Hitler je už 45 roků mrtev. Odpustil svět Němcům Hitlera?

Popper: Svět Němcům odpustil Hitlera hlavně díky celé řadě německých politiků, kteří se vážně zasazovali o mír, počínaje Konrádem Adenauerem a konče Richardem von Weizsäckerem. To udělalo na svět velký dojem. Mně se zdá, že jim svět Hitlera odpustil, ale že se ovšem dále obává, že by mohl přijít Hitler jiný. A kdopak to může vyloučit? Jen bdělost Němců samých to může vyloučit. A mají pro to důvody: i Němci sami za Hitlera těžce trpěli. Oběti, které si na Němcích vyžádala válka, byly veliké.

Nějak se i tyto věci musí jednou překonat. Bylo správné, že spolkový prezident von Weizsäcker zdůraznil německou vinu. Jeho slavná řeč 8. května 1985 byl skutečně velký čin: a já jsem ochoten považovat ji za tečku za touto historií. Je ovšem politováníhodné, že tu vznikla tahle nová ultra-pravicová strana. Ale z toho nic nebude.

DIE WELT: Je to snad základní zlo Němců, že mají sklon k extrémům, že například po generaci po výtce idealistické následuje generace velmi materialistická?

Popper: Já to vidím jinak, a nemyslím, že Němci jsou o tolik jinačí než jiné národy. Ale pokud jde o způsob řeči intelektuálů, tak to jsou bohužel opravdu jinačí. Člověk by jim to rád odpustil, ale přece jenom by si přál, aby se s jejich intelektuály dalo rozumně mluvit, a aby hlavně uvnitř Německa došlo k více racionálnímu způsobu řeči, více zodpovědnému. Mluvit – a ještě mnohem více psát – to je něco nanejvýš zodpovědného. To je jedna věc. A druhá věc je, že odpovědnost vždy spočívá v tom, mluvit tak, aby druhý, zpozoruje-li chybu, je-li na řečeném něco nesprávného, na tu chybu také mohl poukázat.

Ale kdo může takovému Heideggerovi dokázat, že to, co říká, není správné? Já mu mohu dokázat, že nesprávně přeložil Aristotela: On sice

přeložil některá zcela jednoduchá místa z Aristotela celkem dobře, ale pak připojil něco, co ty pasáže dělá normálnímu čtenáři nesrozumitelné. To mohu snadno dokázat. U Aristotela zní tyto věty zcela prostě – ale u Heideggera k tomu pak přijde sice nadnesená, ale nic neříkající záplava slov, kterou zkrátka u Aristotela nenajdete. To je znečišťování slov.

Je to opravdu znečišťování řeči, které předstírá hloubku. O znečišťování ovzduší se mnoho mluví, a to právem. Ale o znečišťování řeči nemluví nikdo. A znečišťování řeči je přece ještě více na pováženou. Nejen proto, že se nalézá v pokročilejším stadiu, nýbrž proto, že ochromuje naši intelektuální odpovědnost, a tím naši poctivost a naše svědomí.

Francouzi mají, pokud jde o jazyk, lepší tradici. I když zase vše, co přichází z Německa, tam našlo ohlas, Marx a Heidegger a to všechno. Ale já si myslím, že vcelku mají Němci všechnen důvod k tomu, aby se necítili příliš jinačími než ostatní – ne horšími, ale ani ne lepšími.

DIE WELT: Helmut Schmidt napsal, že všechny Vaše knihy sice vyšly nejprve anglicky, ale že si přesto myslí, že Němci mohou Sira Karla Poppera považovat za jednoho z nich. Smějí to?

Popper: Ale přirozeně. Ačkoliv já jsem internacionalista a antinacionalista, a ačkoliv strašně trpím hegelianismem německých intelektuálů. Moje bohužel marné pokusy, přispět zde psaním trochu k nápravě, se ovšem vztahují na Němce přímo, na všechny, kdo mluví německy.

DIE WELT: Ve Vašem posledním interview s *Die Welt*, v červenci 1987, jste Gorbačovem zahájené reformy posuzoval velmi skepticky. Považujete to dnes za možné, že by mohl zreformovat sovětský systém, aniž by tím dal v sázku systém samotný?

Popper: Ne, přirozeně ne. Ten systém by se musel od základu změnit, kdyby se mělo mluvit o opravdové reformě. A všichni, kteří za tohoto systému požívají nějakých výhod, jsou samozřejmě z pochopitelných důvodů proti všem změnám. Vůle ke změnám tu je. Ale 70 let lži a prázdných slov narušilo bohužel smysl lidí rozpoznat, že hesla nic neznamenají, že to jsou slova bez obsahu, ale narušilo i smysl rozpoznat, že existují ideje, které obsah mají. V tuto chvíli chybí jak ideje, tak smysl je rozpoznat.

DIE WELT: Jak by se měl Západ v této situaci vůči Gorbačovovi chovat?

Popper: Po všech těch strašných letech, ve kterých nám neustále hrozil vojenský konflikt s Ruskem, se musíme pokusit této zemi pomoci tak, aby se dostala na nohy. Současně ale musíme požadovat a provést skutečné odzbrojení. A zde narážíme na jeden bod, který se ne dost zdůrazňuje, totiž: ruské vojenské loďstvo.

Toto loďstvo je čistě agresivní loďstvo – na rozdíl od loďstva anglického, francouzského, amerického, japonského a všech ostatních loďstev. Sovětský svaz, na rozdíl od jiných států, není ohrožen invazí z moře. Žádné nepřátelské loďstvo nemůže vniknout Skagerrakem do Baltického moře. Skagerrak a Baltické moře jsou zcela pod vojenskou kontrolou Rusů, jejich pozemních i leteckých sil. Sovětský svaz tam nemusí mít umístěny žádné letadlové lodě, jeho obranné loďstvo je v Baltickém moři zbytečné. A ze severu je útok sotva myslitelný, a také by k ničemu nevedl, protože tam neleží žádná skutečně zranitelná centra. A zcela na východě také nejsou žádná opravdu citlivá centra.

Rusko tedy nepotřebuje k obraně žádné loďstvo, zatímco Amerika se svými dvěma nesmírně dlouhými, otevřenými a komplikovanými pobřežními, se životně důležitým Panamským průplavem a kromě toho se svými povinnostmi vůči spojencům, loďstvo bezpodmínečně potřebuje – prostě k obraně proti možným útokům. Ten rozdíl je fundamentální: Sovětské loďstvo není žádné obranné loďstvo, nýbrž čistě agresivní. Zvláště ponorky jsou čistě agresivní zbraně, a sice atomové zbraně. To se dost nezdůrazňuje.

A rovněž se nedostatečně zdůrazňuje, že Moskva své loďstvo stále ještě dále rozšiřuje, dodnes. Skandinávské země se cítí být tak ohroženy, že se ani neodvažují to vyslovit. Soustředění ruských lodí na severu a na západě od Norska je znepokojující.

DIE WELT: Gorbačov navrhl na Maltě Bushovi snížení atomové výzbroje sovětských a amerických námořních sil...

Popper: Ano – ale pouze proporcionálně! Žádné noviny nenapsaly, že to byl šílený návrh, absolutně iracionální návrh. Četl jsem, že Bush na tento návrh samozřejmě nepřistoupil, ale nečetl jsem, že by na to Bush byl odpověděl: Moje loďstvo je hlavně defenzivní loďstvo, ale Vaše loďstvo je čistě ofenzivní! Vojenská nerovnováha na tomto úseku ve mně bohužel stále ještě budí pochybnosti o pravých intencích Gorbačova.

DIE WELT: Znamená to, že by Západ měl se svou pomocí Sovětskému svazu vyčkat?

Popper: Ne. Ale Západ by měl Rusům říci: Podívejte se, co Západ dosáhl. Od Berlínské zdi, přes sever, přes západ a jih Evropy: přes Atlantický oceán a severní Ameriku; přes Pacifický oceán včetně Japonska, Filipín a Japonska, – tam všude vládne mír. Náš mír, neznalý jakéhokoliv násilí: Nikdo v celé této obrovské oblasti nemá vůči druhému válečné úmysly. Zveme Vás, abyste se k našemu míru připojili; aby

se tak rozšířil a zaujal celou severní polokouli. Čína se pak také skoro jistě přidruží, a tím bude snad – doufejme – dosaženo míru světového.

Po roce 1945 byl takový plán předložen Stalinovi, a byl spojen s nabídkou hospodářské pomoci: účastí na Marshallově plánu. Stalin odmítl. Západ dnes svou nabídku obnovuje. Mír je náš program. Přes obrovské potíže se – dosud! – udržel. Samozřejmě že jsme od ideálního stavu ještě na hony vzdáleni, a bez Vaší spolupráce se nedostaneme o moc dál.

Při této práci na zajištění světového míru Vás potřebujeme. Stejně tak potřebujete Vy nás. Jste-li ochotni ke spolupráci, jsme my také. Pak můžeme dosáhnout stavu míru. Jako první krok požadujeme absolutní zákaz exportu zbraní. Vývoz zbraní musí být opravdu přísně zakázán, a tento zákaz musí být dodržován všemi státy Spojených národů. A musíme vytvořit organizaci, která zamezí, aby si jiné země zaopatřily atomové zbraně.

Musíme tedy Rusům nabídnout spolupráci. Pak by severní polokoule byla skutečně pacifikována – obrovská území bez napětí a ve stavu míru. Pak by na severní polokouli zbyla už jen fanatická muslimská hnutí (a i ta by se postupem času rozpomněla na svou velikou – i když pomínuvší – mírovou tradici). K tomu ale ovšem patří, že Rusové přestanou s další výstavbou svého loďstva. K tomu patří ještě jiné věci, ale tento požadavek stojí na prvním místě. Mohli bychom jim navrhnout, že jim jejich loďstvo za slušnou cenu odkoupíme (a pak sešrotujeme). A vlastní loďstvo pak můžeme podstatně zredukovat.

DIE WELT: Má Gorbačov při uvážení Vámi jmenovaných rámcových podmínek vůbec nějakou šanci se svou politikou?

Popper: Ale ano, já myslím že ano. Já myslím, že na této bázi by měl výbornou šanci.

DIE WELT: I v Rusku samotném?

Popper: Ano. Lid chce přece mír. Jeho nejlepší šance by byla, kdyby se – v zájmu míru, světového míru – napojil na Západ. Prostřednictvím televize je Rusům mírový stav západního světa do jisté míry znám, a takový Gorbačovův krok by v jeho zemi vyvolal pocit uvolnění a očekávání důvěry. A my bychom při tom ovšem materiálně pomohli. Já to považuji za vcelku možné, že se Gorbačov dá touto cestou.

Ale jaké jsou jeho skutečné plány, to nevím. A dokud ruské loďstvo nebude silně zredukováno, nemohu věřit v jeho vůli k míru. Ruské loďstvo představuje ohrožení atomovými zbraněmi, a to je to, oč především jde. A toto ohrožení je horší než ohrožení na zemi umístěnými atomovými raketami. Zde existuje jistá rovnováha – ale u loďstva nikoli.

DIE WELT: Je výkonnost západních demokracií tvář v tvář převratům ve střední a východní Evropě podrobena zkoušce?

Popper: Demokracii se tak snadno špatně rozumí. Slovo demokracie se překládá do němčiny jako Volksherrschaft (vláda lidu). Jaký omyl! Vláda lidu nikdy neexistovala. Ani za Francouzské revoluce ne – ta byla v podstatě vládou teroristů. Gilotina, to byl státem organizovaný terorismus. Existuje i většinový despotismus – ale ten je strašný.

Na počátku, v Athénách, byla demokracie pokusem zabránit tomu, aby se despotové, diktátoři, tyrani dostali k moci. To je to podstatné. Nebyla to tedy žádná vláda lidu, nýbrž kontrola lidem. Rozhodujícím kritériem demokracie je – a tak tomu bylo už v Athénách –, že je možné hlasovat *proti* lidu, a ne, že se hlasuje *pro* lid.

V Athénách si k tomu účelu vymysleli ostrakismus (střepový soud). Nebylo to žádné dobré zařízení, mnohá státní zařízení za nic nestojí. Asi po 80 letech od toho také upustili. Ostrakismus spočíval v tom, že lidé byli vypuzováni do vyhnanství – nebezpeční lidé, a takoví, o nichž se myslelo, že jsou nebezpeční, protože byli příliš populární. Velmi charakteristické bylo, že vyhnanství nebylo považováno za odsouzení, za ztrátu cti. Naopak: znamenalo pouze: Ty jsi pro nás příliš obratný a tudíž příliš nebezpečný.

Problém demokracie byl od počátku ten, najít cestu, aby se nikdo z lidí nemohl stát příliš mocným. A to je stále ještě problémem demokracie.

DIE WELT: K vaší teorii demokracie patří ostrá kritika proporčního systému a koaličních vlád. S tím jste zčásti narazil na prudký odpor. Naposledy hájil Ralf Dahrendorf² systém politických stran a voleb ve Spolkové republice proti Vaší kritice.

Popper: Proporční systém je podle mého názoru skrz naskrz špatný systém. Vychází z nemožného předpokladu, že parlament má být jakýmsi zrcadlem obyvatelstva, jakýmsi druhem koncentrujícího zrcadla. To je ale nemožné. Parlament vykonává jistou moc, zatímco obyvatelstvo má pouze moc volit – nebo, jak říkávám, moc volit *proti* těm, jimž nevěří. I kdyby takové zrcadlo odrážející mínění obyvatelstva existovalo, *neodpovídala* by, na základě zkušenosti, moc proporcionalitě.

Celá idea proporcionality je prostě nesprávná. V teorii by například dvě procenta obyvatelstva, která zastupují nějakou myšlenku, musela mít také odpovídající dvouprocentní moc. V praxi ale vykonávají malé

² Ralf Dahrendorf, nar. 1929, sociolog, německý liberální politik, od roku 1974 ředitel London School of Economics. (Pozn. překl.)

strany v koalici často moc, která velikosti jejich strany neodpovídá – například hrozbou, že koalici opustí.

Oč pak jde tedy opravdu v demokracii? Zůstaňme u pojmu demokracie a zapomeňme na ten překlad vláda lidu. Na demokracii je podstatné vědomí odpovědnosti, odpovědnosti těch, kteří jsou u moci a kteří moc vykonávají. O to jde. Odpovědnost znamená: odpovídáme na obvinění. V tom spočívá v podstatě odpovědnost. Dávat odpovědi na kritiku a odstoupit, když tyto odpovědi nejsou dostatečně přesvědčivé. Nejde tedy o to vést lid, nýbrž o to, dát lidu odpověď.

DIE WELT: Ale i koaliční vláda přece může být lidu odpovědná, a ukáže-li se to být nutné, odstoupit.

Popper: Odpovědnost je u koaličních vlád doslova ochromena. To je přece jasné, že se pak nikdy neví, kdo je opravdu odpovědný. V Německu není toto nebezpečí tak veliké, v tom dávám Dahrendorfovi za pravdu. Ale v Itálii vidíme, kam takové věci mohou vést. Kde je příliš mnoho stran, tam je také větší nebezpečí instability.

DIE WELT: Kritikové se ptají: Jakkak do naší zaběhnuté demokracie se systémem dvou stran mohou vníknout nové ideje?

Popper: Ty musí přijít na jiný způsob. V USA, kde mají také dvě strany, si nemohou naříkat, že by tam nové ideje neměly šanci. Naopak, já jsem zjistil, že v Americe se například nové ideje ve výchově, nové ideje pro univerzity, nechají mnohem snadněji realizovat – a především vyzkoušet – než kde jinde. A soukromá iniciativa je tam mnohem větší než v jiných zemích. Jistě že i tam je hodně byrokracie, ale i byrokracie se tam dá spíše obejít.

Obě strany tam jsou v ostré konkurenci a snaží se nalézt nové ideje. Tyto nepřicházejí natolik zvenčí, nýbrž strany jsou samy dost aktivní, aby našly a chopily se nových idejí a s těmi novými ideami pokročily vpřed.

DIE WELT: Chtěl bych se ještě vrátit ke své otázce, jak dalece jsou naše západní demokracie v důsledku převratů ve východní Evropě podrobeny zkoušce.

Popper: Můj postoj je tento: Musíme zůstat demokraty i potom, kdyby se mělo ukázat, že diktatura je hospodářsky úspěšnější. Nesmíme naši svobodu prodat za mísu čočovice! Ale ono se ukáže, že úspěšnější je demokracie, a sice z toho prostého lidského rozumu, že lidská iniciativa a lidská tvůrčí síla jsou přirozeně úzce spjaty se svobodou. Pouze můžeme-li svobodně mluvit, můžeme své ideje rozvinout. Je-li iniciativa a kreativita v moderní společnosti utlačována, pak se těmto zemím daří hospodářsky hůře.

Předhazovalo se přesídlencům z NDR, že přicházejí do západního Německa jen proto, protože doufají, že si za pár let budou moci koupit mercedes. To byla neoprávněná výtka. U Mercedesu jde o symbol, totiž o symbol toho, že prací, kreativitou a iniciativou se dá něčeho dosáhnout. Nejedná se tedy pouze o hospodářský úspěch, nýbrž o možnost něco dělat, něčeho dosáhnout, moci uplatnit iniciativu. A k tomu je zapotřebí demokracie. Bohatství je následek svobody, iniciativy a především svobody slova. Dokonce i když někdo řekne, já jsem sem přišel proto, abych se dostal k mercedesu, tak tím nemyslí: abych jej dostal darem. Tak hloupý nikdo není. Co myslí, je toto: zde se mohu něčeho dopracovat.

DIE WELT: A kdo jsou ti tyraní, kteří mohou naši demokracii v budoucnosti ohrožovat?

Popper: To nevím. O budoucnosti nevíme vskutku nic. Víme jen tolik, že ti, kteří přicházejí s nějakými tvrzeními týkajícími se budoucnosti také nic nevědí. Ale pořád se vyskytují lidé, kteří chtějí panovat a proto myslí, že vědí vše, co by je k panování opravňovalo.

Ono historicistické tvrzení Marxe, že k socialismu dojít *musí*, bylo nesmírně vlivné a závažné. Vedlo k formulaci – a tak byla i mně jednou dávno předložena –, že ti, kteří socialismus odmítají, jsou těžcí zločinci. Zdůvodnění: obracejí se proti něčemu, co přijít *musí*. Je prý strašnou chybou, chtít proti něčemu takovému bojovat. Takto prý bude socialismus nastolen za velkých obětí, zatímco by prý, kdyby nebylo odporu proti němu, přišel sám od sebe.

To jsou opravdu hrozná tvrzení, domněnky, že o budoucnosti víme více, než vědět můžeme. To jsou argumenty, které vedou k terorismu, to jsou strašné ideologie.

DIE WELT: Vy jste kdysi sám o sobě řekl, že jste „ten nejšťastnější filosof, kterého jsem kdy potkal“. Platíte za velkého optimistu mezi filosofy. Kdepak berete tu důvěru ve světě, kde mají vysokou konjunkturnu ti, kteří varují před katastrofou?

Popper: Mně se zdá, že se intelektuálové spikli, aby nám neustále vykládali, jak špatný je svět, ve kterém žijeme. Já to považuji za strašný nesmysl, za skutečnou lež, které se ale bohužel skoro všeobecně věří.

Za časů mého mládí existovalo v Německu, v Rakousku, ve Francii, v Anglii ještě otroctví. Především ženy byly tehdy zotročeny – jako pomocnice v domácnosti, kuchařky, pradleny atd. Měly každé dva týdny jeden den – v neděli – „vycházku“: jednu za čtrnáct dní. Po celý ostatní čas byly zapřaženy ve službě. Vykonávaly těžkou tělesnou práci v nanejvýš nehygienických podmínkách. Kdykoliv mohly být vyhoze-

ny: výpovědní lhůta byla dva týdny. Přitom panovala strašná bída, nadeníci, žebráci. Tak musely tyto služky, tyto otrokyně, být rády, když se dostaly do jakž takž slušné rodiny a mohly tam pracovat.

Technika tyto otrokyně v Evropě osvobodila – bez revoluce. A přesto dnes tolik lidí nadává na techniku a na to, co nám prý technika nadělila. Toto stálé nadávání je hanebné. Já myslím: technika nás, ale především ženy, osvobodila. Pračka například a tekoucí studená a teplá voda, a lednička, všechno, co pro dnešního člověka je samozřejmé, umožnilo většině žen, vůbec nám všem na Západě lepší a svobodnější život.

Marx věřil, že vrcholem techniky je parní stroj, a že budou pořád větší a větší parní stroje a pořád větší továrny. Já jsem svým žákům vředycky říkal: Každý den ráno, když se holím, musím na tento Marxův výrok myslet. Tu držím v ruce nepatrně malý „parní stroj“. Tyto docela malé stroje nabyly v našem životě zcela velikého významu. Samozřejmě máme i velké továrny, ale technizace sahá od velké továrny přes sekačku trávy až po každodenní holení. Pouze u Eskymáků bylo tak dobře, že to nebylo žádné vykořisťování.

DIE WELT: Kdepak se bere ten negativní postoj mnoha lidí vůči technice?

Popper: Kdybychom tomu chtěli přijít na stopu, zjistili bychom, že tato stopa vede od hloupých filosofů,³ od filosofů, kteří zdůrazňovali otázky duchovní proti technickým – aniž by chápali, že právě technika uvolňuje cestu k bádání duchovnímu těm, kteří pro ně mají sklon. Dnes žijeme v lepší a spravedlivější době, než tomu kdy předtím bylo.

DIE WELT: V interview s *Die Welt*, v r. 1987, jste řekl: „My zde na evropském Západě a ve Spojených státech žijeme dnes v lepších a spravedlivějších poměrech, než tomu kdy předtím bylo.“ Mnozí lidé pochybují o správnosti této výpovědi.

Popper: Já vím. Skoro všichni tvrdí pravý opak. To je také důvod, proč tento fakt musím pořád opakovat. Namlouvá se nám, že žijeme v nespravedlivém světě. To je, viděno historicky, to nejhlupejší co lze vůbec říci – každý se sám může přesvědčit, že tomu tak není. Samozřejmě že se i dnes u nás pořád ještě vyskytují mnohé nespravedlnosti. Ale předcházející světy byly všechny mnohem mnohem horší, než je ten, ve kterém žijeme. Jediná lidská společnost, kde se sotva kdy vyskytlo utlačování a vykořisťování, byla eskymácká. I tam docházelo ke zloči-

³ Zřejmě narážka m. j. na Heideggera, *Die Frage nach der Technik* (1953). (Pozn. překl.)

nům, ale jen velmi zřídka. Když přece došlo ke zločinu, pak to bylo většinou zabití. Zabití z hněvu. Ale tak to bylo všude.

To je přece vcelku všední pravda, že my na Západě žijeme v lepším a spravedlivějším světě, než jaký byl kdy předtím. Především také v Německu, přes obě strašné války: přes 1. světovou válku, kterou velký německý historik Fritz Fischer nazval „Griff nach der Weltmacht“ (Úsilí po světovládě) a „Krieg der Illusionen“ (Válka iluzí), a která skutečně zničila svobodomylovnou Evropu. A co zničila 2. světová válka, Hitlerova válka, o tom nebudu raději ani mluvit. Přesto došlo, s pomocí Ameriky, k obnovení evropské svobody – a evropského smyslu pro spravedlnost. A to přesto, že jsou nám stále vyprávěny tyhle lži, které se snaží náš svět očernovat a brát nám všechnu odvahu. A těmto lžím se věří.

DIE WELT: Vy tedy věříte v pokrok spravedlnosti?

Popper: Předně jde o spravedlnost soudů. Čím větší společnost, tím těžší jsou tyto věci. Na venkově se dá spravedlnost možná lépe prosazovat než ve velkoměstě. To platí i o případech klatby a jiných druhích nespravedlivého pronásledování. Přes rozsah a komplikovanost naší společnosti tvrdím: V žádné době se nevyvalovalo tolik námahy na to, aby se zákony učinily humánnější a spravedlivější než v naší době.

DIE WELT: A spravedlnost našeho společenského zřízení?

Popper: Tato otázka se mi zdá být poněkud nejasnou. Tuším, že narážíte na třídní strukturu naší společnosti. Ale třídní struktura přece zcela ztratila tvrdost dřívějších dob. To lze pozorovat třeba hned na oblečení – třídní rozdíly v oblečení patří minulosti. A nikdy dosud neměli mladí lidé ani zdaleka tolik možností vybudovat si svůj vlastní život jako mají nyní. To platí o každém, kdo má jen trochu iniciativy.

DIE WELT: A přece slyšíme z úst mnoha mladých lidí heslo: „No future“. Jakkpak se to shoduje s tím, co jste právě řekl?

Popper: Bohužel se to až příliš dobře shoduje s tím, co jsem právě řekl. Taková hesla jsou následkem systematického očernování našeho světa. Propaganda bere bohužel mnoha mladým lidem všechnu chuť a odvahu. A oni pak skutečně věří, že žijí ve špatném světě, „bez budoucnosti“. To ukazuje, jak zločinná je tato propaganda: Počet sebevražd u mladých lidí roste. Také terorismus je následkem tohoto očernování světa. S tímto očernováním světa se setkáváme všude na Západě, ale nejhorší se mi to zdá být v Německu. Sem patří i němečtí Zelení. Místo co by nám vyprávěli o kráse světa, kterou musíme chránit, mluví nejraději o nezadržitelném zániku, do něhož se prý náš svět títí. To jsou fantazie. Ale přirozeně se jim věří.

Jeden můj přítel, vynikající biolog, botanik, odborník v oboru lesního hospodářství, byl jedněmi velkými německými novinami osobně napaden na cti, jen proto, že na tu známou šířenou zelenou pověst o umírání lesa kriticky posvítíl předložením faktů. Ale pravda nemá žádnou váhu. My chceme senzace: a my chceme především strašit lidi, terorizovat, pokud možno trvale držet v hrůze.

Ještě asi před deseti lety se hodně mluvilo o nové době ledové. Teď se ta diskuse pohybuje opačným směrem. Fakt je: nic nevíme. Moderní přírodověda toho ví neuvěřitelně hodně, ale o mnohých důležitých věcech víme neuvěřitelně málo. Obojí je pravda. Svět je veliký.

Když byla ohlášena ta nová doba ledová, byl jsem velmi udiven. Neboť jsem mezi lety 1925 a 1965 pozoroval ve Švýcarsku ústup ledovců. V roce 1925 byla jedna má dobrá známá usmrcena padajícím kamením na úpatí Rhonského ledovce. O deset let později byla tato část ledovce pryč. Když jsem tento ledovec viděl naposled, sahal jeho převis už jen asi do poloviny. Tak jsem se velice divil, když jsem slyšel, že prý spějeme do nové doby ledové. Tepelná katastrofa mi připadá spíše pravděpodobnější. Zřejmě ale víme všichni velice málo v tomto oboru. Mnoho záleží na slunci a na změnách, které se na něm odehrávají, a na něž nemáme žádný vliv, a ještě dlouho, rozhodně pokud budeme naživu, mít nebudeme. Já myslím, že se musíme smířit s tím, že jsou věci, síly, mocnosti, které daleko převyšují naše vědění. Konec světa může nastat v příští vteřině, nebo za tisíc let, nebo nikdy. Nikdo to neví.

Na druhé straně ale víme nesmírně mnoho a můžeme tím vědění na jistých okolnostech skutečně ovlivňovat věci k dobrému. Vědci a technici zachránili před znečištěním několik velkých jezer, například Michiganské jezero v Americe a Curyšské jezero ve Švýcarsku před znečištěním. Nezdá se mi být nepravděpodobné, že biologie bude s to – jestli nás ten tzv. skleníkový efekt skutečně bude ohrožovat – najít řešení tohoto problému. Víme, že život všeho rostlinstva je závislý na světle a CO₂. Mohl by se tedy možná udělat pokus pokrýt hladinu oceánů hustěji mořskými řasami, než je tomu dosud. Tak by se možná nechal zřídít sebesama-kontrolující biologický automatismus.

DIE WELT: Jak posuzujete roli Zelených v této diskusi?

Popper: Zvláště v Německu je postoj Zelených ne zrovna přívětivý, nýbrž agresivní, zvláště vůči vědě a vůči technice. Přitom jsou vědci a technici jediní, kteří mohou skutečně pomoci. Jsou to odpovědní lidé – řekl bych: mnohem odpovědnější než většina zelených politiků. Já jsem ochoten doznat, že zelená propaganda snad něco dobrého ovlivnila, ale ta doba, kdy tomu bylo, dávno uplynula. Pokřikem se možná

snadno dosáhne politického úspěchu, ale rozhodně ničeho konkrétního: Pokřik je nezodpovědný.

DIE WELT: Co radíte těm, kteří říkají, že se náš svět řítí do katastrofy?

Popper: Neexistuje žádný důvod k tvrzení, že se svět řítí do katastrofy. Příznávám, mohou se vyskytnout epidemie. Něco takového nelze nikdy vyloučit a je nutno na to být připraven. Ale i na tomto úseku je vše lepší, než tomu bývalo kdy dříve.

Nemáme tedy naprosto žádný důvod k tvrzení, že na tom jsme špatně a že je tedy v politice nutná revoluční změna. Samozřejmě jsou vždy a všude věci, které jsou méně dobré a které musí být vylepšeny. Ale aby došlo k nápravě, k tomu jsou zde mimo jiné politici. Aspoň v demokratické společnosti. V nedemokratické společnosti jsou zde k tomu, aby plnili své kapsy. To je ten rozdíl.

DIE WELT: Jak vidíte souvislost mezi strachem z katastrofy a politikou?

Popper: Jsou pokusy, vštěpovat tento strach z katastrof sobě samým – a co možná největšímu počtu jiných, a vyvolávat tím senzaci. To dělají noviny a to dělá televize. Tím, že se mladým lidem namlouvá, že žijí ve špatném světě, dohánějí se k sebevraždě a k terorismu. Teroristé jsou mnohdy obětí schopní idealisté. Věří, že žijí ve špatném světě, kde se tolik vraždí a zabíjí, že pak na pár vraždách navíc nezáleží, zvláště tehdy ne, když se tím může ukázat, že neexistuje žádná bezpečnost pro důležité a prominentní lidi.

Základem toho všeho je zcela nesprávná víra, že žijeme ve špatném, zlém světě. Přitom se ale dá se skutečnou hrdoostí říci, že naše pokusy svět zlepšit se ukázaly být až neuvěřitelně úspěšnými. Přirozeně se u toho také udělaly chyby. Všechny takové pokusy vedou k chybám, a cesta k lepšímu světu vede přes chyby. Přesto bylo vše neuvěřitelně úspěšné.

DIE WELT: Není tedy vůbec žádný důvod ke strachu před technikou?

Popper: Ne, nemáme vůbec žádný důvod mít strach před technikou. Před čím musíme mít strach, jsou věci, které souvisí s válečným potenciálem, který dosud nebyl zredukován. Samopaly a kulomety jsou ve skutečnosti nebezpečnější než atomové zbraně. Atomových zbraní bylo jednou použito, a zdá se, že od té doby toho má svět dost. Ale samopaly se bohužel užívá bez přerušování dál, a nikdo se nestará o to, aby i tyto zbraně zmizely se světa.

Atomové zbraně by se jistě mohly opět stát velmi nebezpečnými, zvláště kdyby se dostaly do rukou fanatikům na Blízkém a Středním východě. To je děsivá představa! Všichni tito lidé mají už dnes vcelku

nebezpečné malé zbraně, a tyto malé zbraně jsou tam bohužel tak rozšířeny jako u nás holicí strojky. Ale o tom se málo mluví. Mluví se stále jen o sebevraždě lidstva atomovými zbraněmi, ale o vraždách, které jsou stále páčány těmito malými zbraněmi, se mluví mnohem méně.

Všechny tyto moderní zbraně, i atomové zbraně, jsou odkazem Hitlerovým. Hitler sice sám žádné atomové zbraně neměl, za což musíme děkovat Bohu, a jen proto, že existovalo nebezpečí, že by v Německu k výrobě těchto zbraní mohlo dojít, jen pod tímto tlakem došlo v Americe k vývoji atomové bomby. V tom smyslu je Hitlerovým odkazem, stejně tak jako jiné zbraně. Nebyly by bývaly nikdy vynalezeny, kdyby nebylo došlo k této Hitlerově válce.

DIE WELT: Ale odpovědnost za svržení první atomové bomby mají přece Američané?

Popper: Chcete opravdu, abychom o tom mluvili? Jestli chcete, prosím, já jsem ochoten...

DIE WELT: Já se ptám jen proto, že jste se toho tématu dotknul.

Popper: Tedy, jakpak to vlastně bylo? Američané byli ve válce s Japonskem. Zda by tato japonsko-americká válka byla vůbec vypukla, kdyby předtím nebyla vypukla válka s Hitlerem, to je otázka. Ale nelze zapomenout, že Hitler, pouhé čtyři dny po útoku Japonců na Pearl Harbour, vyhlásil Americe válku. Američané začali konstruovat atomovou bombu, protože se obávali, že Německo na jejím vývoji pracuje. Mnohé náznaky potvrzovaly tenkrát správnost této domněnky. Uvedu jen tyto dvě věci: Surovinu, které je k této výrobě zapotřebí, tedy uran, Němci všude tam, kam přišli, hned zabavili a dopravili do Německa. Druhý materiál, kterého k tomu (podle teorií německých vědců) bylo zapotřebí, byla těžká voda. A ta se vyráběla v Norsku, tedy v zemi, která byla Němci obsazena. Tyto dvě okolnosti stačily, aby američtí vědci pojali podezření, že vědci druhé strany pracují na vývoji atomových zbraní. Museli vycházet z toho, že běží s Německem o závod. V roce 1945 měli Američané tuto zbraň, a tak stály USA před těžkou otázkou: Má být nasazena proti Japonsku? A zde musím skutečně poukázat na historii. Japonští generálové byli rozhodnutí bojovat až do konce. Politické ve Washingtoně měli povinnost vůči americkému lidu a vůči americkým vojákům. Jim šlo v první řadě o otázku, zda nasazením bomby mohou chránit americké životy, které byly ohroženy. To podle mě byl zásadní problém v této válce, která začala zničujícím útokem bombardovacích letadel na americké loďstvo.

Mluvil jsem o tomto tématu s japonskými přáteli, a jeden z nich, – fyzik – mi řekl: Ano, bylo bezpodmínečně správné použít tuto bombu – ale měli ji svrhnout na soustředění válečného loďstva. To byla první jasná, zřetelná, kritická alternativa, jakou jsem kdy slyšel. Jiný návrh byl, (a ten přišel ovšem také pozdě), že se účinek této bomby měl demonstrovat na experimentu: že ji měli svrhnout na nějaký neobydlený ostrov a pozvat Japonce, aby se na to přišli podívat. Něco takového ale nebylo možné ze dvou důvodů: Jednak nebyl vztah k Japonsku takový, že by dovoloval jejich pozvání. A za druhé se nemohlo vědět, zda ta bomba skutečně vybuchne. Všeho všude měli tenkrát Američané bomby dvě, a těmi měl být, pokud možno, vynucen mír. Pohrozi-li se bombou, a ta pak neexploduje, je to nejen blamáž, ale i obrovská výhoda pro druhou stranu.

DIE WELT: Jak posuzujete roli vědců při rozhodování o nasazení atomové bomby?

Popper: Mezi vědci, kteří tenkrát měli na americkou vládu nějaký vliv, byly dva tábory. Jedni říkali: Tu bombu musíme použít. Druzí říkali: Tu bombu nesmíme použít! To byla špatná alternativa. Bohužel nikdo z nich nepřišel na ten nápad, který mi přednesl onen japonský vědec, totiž shodit tu bombu na soustředění vojenských lodí. To by bylo bývalo nejlepší řešení. A kdyby američtí vědci byli tento návrh předložili, byl by možná býval přijat. To je vcelku myslitelné. Ale takový návrh předložen nebyl. Nebylo také dost času ten problém prodiskutovat.

Bylo to velmi těžké rozhodnutí. Nebylo-li by došlo k použití této bomby, nýbrž bylo-li by se přikročilo k dobytí Japonska invazí, bylo by si to bylo bezpochyby vyžádalo obrovských obětí na straně Američanů a jejich spojenců, ale také i na straně Japonců. Že by se Amerika vzdala pokusu přivést válku nasazením atomové bomby k rychlému konci, to se nedalo ani očekávat, ale ani požadovat. Nemohli své lidi posílat na smrt, když měli prostředek, kterým tomu mohli předejít.

DIE WELT: Snad se ještě jednou můžeme vrátit k politice. Věříte, že náš svět je i v politickém ohledu lepší, než byl kdy předtím?

Popper: Zde se možná dostávám k hlavnímu bodu: Vezměme jako rozhodný den 1. červen 1989, tedy dobu před všemi těmi revolucemi na Východě. Svět žil v podstatě v míru, přes všechno to střelení hlavně v Africe a na Blízkém východě: ale i Berlínská zeď si stále znovu vyžadovala oběti. Avšak na západ od Berlínské zdi žila celá Evropa v takových mírových poměrech, jaké nikdy předtím nepoznala. Stejně tak na druhé straně Atlantiku, v severní Americe: všechno v míru, pacifikováno, žádné napětí. A stejně tak tomu bylo dále přes Pacifik až

do Japonska. Nesmírně rozsáhlá oblast na severní polokouli se nacházela ve stavu míru. Byly pokusy zavést na Filipínách diktaturu. To bylo asi to nejhorší, co se v této celé oblasti odehrálo. A pokračujeme-li od Japonska směrem na západ, tak můžeme konstatovat, že jak v Číně, tak v Sovětském svazu byly vážné pokusy se na tento svět napojit.

Tato pacifikovaná oblast je mnohem mnohem větší, než jaká kdy na světě byla. V této oblasti se Atlantická charta proměnila ve skutečnost – zcela bezpříkladný úspěch odpovědné, dobré vůle. Podaří-li se nám tuto oblast dále rozšířit, nebudeme-li jednou už muset spatřovat v Rusku a v Číně možného nepřítele, podaří-li se jednou pacifikovat skutečně celou severní polokouli, pak existuje i velká naděje, že v zemích jižní polokoule přestane hrozit nebezpečí vnitřních válečných konfliktů. Pak může stále ještě docházet k vnitroafrickým šarvátkám, ale třetí světová válka by se stala na dohlednou dobu nemožná. A pak by se mohlo vážně začít s budováním světové organizace, která by sloužila pouze míru.

Mně to připadá smutné, že se o těchto velkých úspěších Západu nemluví. Nikdo nemluví o tom, že tenkrát na pokraji léta 1989 již existovala velká naděje na pacifikaci celé severní polokoule.

Ale pak došlo v červnu 1989 v Číně k těžkému zvratu.

To bylo velmi zlé. Já sám mám spojení s Čínou, mám tam přátele, dostal jsem tehdy tam odtud dopisy – to bylo velmi zlé. Ale dnes lze říci, že ta věc je všechno jiného než beznadějná. Vlastní nebezpečí pro Čínu vidím v tom, že by opět různí generálové mohli začít vést válku jeden proti druhému a obsazovat jednotlivé části země. Nedojde-li k tomu, je velice pravděpodobné, že v Číně dojde k pomalému odbourávání tyranie.

Ale mně nejde o to, dělat nějaké předpovědi. O budoucnosti nevím nic – pouze vidím možnosti. Co mě zajímá, je skutečnost. Mluvíme o faktech, ne o nadějích. A tyto skutečnosti skýtají zcela jiný obraz než ten, který je lidstvu našeho západního světa každý den malován. A to se mi zdá být tak důležité. Ale kdo mimo mě říká tyto věci: Bohužel je nikdo jiný neříká. Přirozeně jsou v našem západním světě i zločinci, jak uvnitř demokracie, tak ještě mnohem víc mimo demokracii. Ale zločinci byli vždy, a my už přinejmenším nejsme ochotni velké zločince zbožňovat – jako Julia Caesara například, který zpusťoval Francii, nacpal si kapsy, který, těžce zadlužen, vytáhl proti Francii a jako nejbohatší člověk na světě se vrátil do Říma.

Všechny takové lidi dnes vidíme trochu jinak než za časů, když jsme chodili do školy. Máme poněkud jasnější pohled, poněkud pravdivější pohled.

DIE WELT: Jak se před takovými zločinci můžeme chránit?

Popper: Ve své knize o otevřené společnosti jsem napsal, že bez svobody nemůže být spravedlnosti a také žádné bezpečnosti. Samozřejmě neexistuje něco jako úplná bezpečnost, a také neexistuje úplná bezpečnost před velkými zločinci. Jistá skoro-bezpečnost na tomto úseku se dá dosáhnout veřejnou kontrolou. A kde tato veřejná kontrola zmizí, tam se hned objeví nějakí velcí zločinci, kteří se přitom velmi často cítí být obšťastňovateli lidstva a přirozeně také jako obšťastňovatelé lidstva vystupují. Mé důležité poselství je: Zpracovává-li někdo lidi k zoufalství a deprimovanosti, zvláště zneklidňují-li se děti a mládež, a vnucuje-li se jim ve věku, kdy si teprve musí vypracovávat svůj pohled na svět, názor, že žijeme ve zločineckém světě – pak to může mít ty nejhorší následky. Jinými slovy: Tvrdím, že je neodpovědné falšovat obraz světa tak, jak se to dnes stále znovu děje.

DIE WELT: Pane profesore Poppere, Vy jste vzbudil – nejen v Německu – rozruch Vaší ostrou kritikou Hegela, Marxe a Heideggera. Ani Platón pro Vás není žádné tabu: Napsal jste, že Vám jeho etika připadá krutou. Pročpak je Vaše kritika pořád namířena proti těmto čtyřem filosofům?

Popper: Já jsem se nikdy nesnažil vzbudit rozruch: a také nemyslím, že bych nějaký byl vzbudil – nanejvýš odmítnutí! Bojoval jsem pouze proti jistému světovému názoru, který považuji za prohaný, nebezpečný a zhoubný. Přirozeně to nikdy nebyl můj hlavní zájem. Ten patří zcela jiným oblastem.

Ale já nechci mluvit o sobě. A když mi *Die Welt* klade otázky týkající se mne samého, snažím se odpovědět nikoli egocentrickými, nýbrž věcnými poznámkami. Vaše poznámka, že se stále stavím proti těmto čtyřem filosofům, se mi zdá být mylnou. Považuji Hegela, a tím spíše Heideggera, za filosoficky zcela prázdné a nezajímavé šovinisty. Nevzpomínám si, že bych byl kdy Heideggerovi věnoval půl stránky. O Marxovi jsem napsal knihu.

S Platónem je to něco zcela jiného. Byl to velký filosof. Filosofii založil a měl mnoho velkolepých myšlenek. Já jsem se však snažil ukázat, že velký filosof může hlásat i *ošklivé* věci. V době, která byla dobou tehdejšího osvícenství, ve které jiní myslitelé vystupovali *proti* otroctví, psal Platón jako arogantní otrokář a *hájl* otroctví.

Taková je skutečnost, a to muselo být konečně jednou vysloveno. Chtěl zavést diktaturu platónské filosofie, a v desáté knize svého velkého stařeckého díla *Zákony* radí, aby jinak smýšlející lidé byli uvrhováni do samovazby, a když neprojeví lítost, tak že mají být potrestáni smrtí.

Ale abych se vrátil k Hegelovi: Já vím, že dvě třetiny nebo možná dokonce devět desetin německých intelektuálů bude proti mně (a to nejen hegeláni), když řeknu následující: Hegel znečistil a zbránil německou řeč.

To vedlo k tomu, že na univerzitách – na mnoha univerzitách, přirozeně ne na všech – vznikla tradice vyjadřovat se hegeliansky, a že lidé, kteří tomu vyučovali, to nepokládali pouze za své právo, se tak vyjadřovat, nýbrž prostě za svoji povinnost. Neboť jinak se tomu učili u svých profesorů. Ale tento postoj k vyjadřování se, totiž vyjadřovat věci těžce a tím působivě, dělá německé intelektuály nezodpovědnými. Nelze jim dokázat, že to, co říkají, je nesprávné, protože je to nesrozumitelně vyjádřeno a proto že vždy mohou nějak uhnout.

Intelektuální odpovědnost spočívá v tom, věc formulovat tak jasně a tak zřetelně, že dotyčnému lze, řekne-li něco nesprávného nebo nejasného nebo dvojznačného, dokázat, že tak učinil. Tvrdím, že u Hegela, a zvláště v jeho *Filosofii práva*, kterou lze možná považovat za jeho hlavní dílo, stále znovu narážíme na místa, která jsou tak nejasně a těžce vyjádřena, že nevíme, co tím vlastně je myšleno a zda tím vůbec je něco myšleno. A to je nezodpovědné.

Přitom mu nelze říci: Milý Hegele, to není pravda. Protože není jasné, co to je, není také jasné, že to není pravda. Chce-li člověk mluvit odpovědně, musí mluvit tak, že mu lze dokázat, že řekl něco nesprávného. Pak bude také trochu skromnější.

Tento způsob řeči je ve většině německé literatury a německé vědy, zvláště v sociálních vědách a především také přirozeně v německé filosofii, skoro něčím jako povinností. A to vede k tomu, že mluví-li někdo jasně a jednoduše, hned se mu předhazuje: No jo, to je všechno hezké a správné, co říká – jenže k opravdu velkým a významným hloubkám nemá tento člověk přístup.

V tomto způsobu řeči a psaní se skrývá obrovské nebezpečí, načež jsem dosud možná ne dost poukázal. Věřím, že první světová válka by vůbec nebyla musela vypuknout, kdyby němečtí intelektuálové nebyli bývali touto výchovou duševně ochrnuti. Dovedli mluvit jen ve frázích. Nedovedli zastupovat žádné stanovisko, s výjimkou možná šovinismu. To vše sahá daleko do německé literatury a rozšířilo se z Německa do světa, a Hegela teď všude velice obdivují, také v Anglii a v Americe.

Němci stáli už před rokem 1848 před rozhodnutím: Kant nebo Hegel? Máme zvolit mír, nebo moc státu? Ke svému neštěstí se Němci rozhodli pro Hegela a jeho způsob řeči. Osvojit si ji nevyžadovalo velkého úsilí.

DIE WELT: A Heidegger?

Popper: Heidegger je, abych tak řekl, *typický* hegelian naší doby, a kromě toho to byl nacista. Nejhorší je, že Heidegger byl v Německu a po celém světě, například v jižní Americe, ve Francii a ve Španělsku, obdivován a napodobován.

Existuje něco jako recept na tyto věci. Tento recept spočívá v tom: Říkej věci, které zní velkolepě, které ale nemají žádný obsah, a přidej pak pár rozinek – ty rozinky, to jsou triviality. A čtenář je ohromen: jaká to hluboká a závažná kniha! A přitom jsem si sám už předtím také něco podobného myslel!

Podle tohoto receptu byla napsána spousta knih. Heidegger tak například píše: „Was ist das Wesen des Kruges? Der Krug schenket.“ (Jaká je bytnost džbánu? Džbán nalévá.) Kdopak proti tomu může co namítnout? Obvykle ale Heidegger píše věci, kterým člověk vůbec nerozumí, a to stránku za stránkou!

DIE WELT: Ve svém mládí jste po krátký čas byl marxistou. Od vydání Vaší knihy *Otevřená společnost a její nepřátelé* (1945) platíte za nejostřejšího kritika filosofického marxismu. Jakkpak vidíte Marxe dnes?

Popper: Já jsem se vždycky snažil v lidech, kterými jsem se zabýval, nalézt něco dobrého. A tak jsem se domníval, že Marx byl bojovníkem za lidství, nebo že se jím aspoň cítil být. Vycházejí z tohoto stanoviska, bojoval jsem ne proti němu, nýbrž proti jeho učení. A možná že to tak bylo docela dobře, prostě proto, že mnoho mých studentů a také jiní lidé, kteří četli mé knihy, byli marxisté, a právě proto, že jsem jinak Marxe uznával jako bojovníka za humanitu, se mými výklady o jeho učení dali přesvědčit.

Ale později jsem si nebyl tolik jist, zda Marx byl skutečně to, co jsem si o něm myslel. A dnes si to už dávno nemyslím. Myslím si, že Engels byl vskutku velice slušný člověk, ale že Marx Engelse využíval. Například: Engels byl úzce spráten s jednou ženou, a tato zemřela. Sdílel to Marxovi v dopise, a Marx se ve své odpovědi o přítelově bolesti ani slovem nezminil, zachoval se dokonce bezohledně. To Engelse velmi zranilo, a teprve když mezi oběma došlo v důsledku toho k ochlazení vztahu, uznal Marx svoji chybu a svému příteli a obdivovateli se omluvil.

Takové věci, zdá se mi, nehezky charakterizují jeho osobnost. Mimo to měl nemanželské dítě se služkou, což mu také nepřidává na cti. Taková jsou fakta. Jiným příkladem jsou dopisy proti Lasallově, které psal Engelsovi. Ty jsou něco zvlášť ošklivého. Lasalle Marxe obdivoval, ale Marx v něm viděl pouhého konkurenta. Z tragické smrti Lasalla měl Marx jen radost. To jsou opravdu zlé věci.

DIE WELT: Nicméně to jsou jen věci osobní, slabosti charakteru. Tím ještě není vyvráceno Marxovo filosofické učení.

Popper: Ale to učení jsem přece vyvrátil dříve, než jsem začal pochybovat o jeho charakteru! Co mě zprvu na Marxovi zaujalo, bylo, že byl přibližně stejného mínění o Hegelovi jako já. 24. ledna 1873 napsal Marx: „Ve své mystifikující formě se stala dialektika (Hegelova) německou módou.“ A v *Kapitálu* píše: „Mystifikující stránku hegelovské dialektiky jsem kritizoval už před 30 léty, kdy ještě byla denní módou.“ Tyto poznámky mě okouzly. Ačkoliv byl Hegelovým žákem, mluvil Marx proti hegelovské dialektice.

To podstatné z marxismu, to, co Marx nazýval vědeckým socialismem, jsem zcela věcně vyvrátil. Byl to pokus dokázat s poukazem na dějiny, že k sociální revoluci dojít musí, že takový je prostě chod dějin. Socialismus byl podle Marxe a jeho teorie dějin předvídatelný, zrovna tak jako lze předvídat zatmění slunce za pomoci astronomie.

Představa, že lze dělat historické předpovědi tohoto druhu, je to, co jsem nazval historicismem. Já nehodlám dělat žádné podobné předpovědi. Ani nevěřím, že je dělat lze. Věci se mohou vždy vyvinout zcela jinak. V každém případě jsme viděli, že se nepotvrdilo Marxovo proctví o tom, že sociální revoluce přijde se zákonitou nutností, a že přinese ráj na zemi, a po odstranění státu pravou svobodu.

DIE WELT: Řekl byste, i s ohledem na nejnovější politický vývoj, že Marxova a Leninova teorie je definitivně mrtva?

Popper: Definitivně?

DIE WELT: Příčí se Vám slovo „definitivně“?

Popper: Tak je to. Obsahuje jistou domýšlivost. V žádném případě bych nechtěl prorokovat. Už Lenin falzifikoval Marxe. Marx řekl: K socialismu dojde tím, že se zdokonalí a zmnoží stroje, především parní stroje. To přinese dělbu práce a vznik velkých továren. Tím dojde ke změně ideologie, a ideologie pak dá vzniknout socialismu. Tato ideologie počítá s velkopřmyslem.

Lenin řekl: Socialismus je „diktatura proletariátu plus elektrifikace“. To tenkrát znamenalo, jelikož elektrifikace v Rusku neexistovala, že elektrifikace musela být ideologicky prosazena shora. A to bylo porušení Marxovy ideologie. To byla vlastně falzifikace Marxovy teorie. To, co se Lenin snažil prosadit jako socialismus, byl teoreticky přímý protiklad Marxovy teorie.

Ale Lenin měl více pravdu než Marx. To znamená: elektrifikace přichází zeshora a ne zezdola. Všude, kde k ní dochází, je to idea, která se prosazuje zeshora dolů. Vynálezy, naše ideje se prosazují – nejdřív

za obtíží a často proti vůli dělnictva. Tak je tomu přirozeně skoro se všemi vynálezy.

Ruská revoluce ukázala, že – zcela jinak než Marx učil – socialismus nebyl diktaturou proletariátu, nýbrž diktaturou strany, která se brzy stala vládnoucí třídou, byrokratickou vrstvou. Marx si při pojmu „diktatura proletariátu“ ještě myslel, že proletariát – to jsou všichni, až na pár nepřátel, a diktatura proletariátu že je tedy všechno jiného než něco nelidského. Ale v Rusku se brzy ukázalo, že tato diktatura proletariátu byla diktaturou, podrobující si všechno obyvatelstvo – včetně proletariátu, ba včetně těch starých slavných a osvědčených stranických vůdců, kteří byli všichni bez výjimky zlikvidováni.

DIE WELT: Jak zařazujete politické převraty ve východní Evropě do této myšlenkové stavby?

Popper: Zde je možné aplikovat moudrou a jasnou formulaci Platónovu, který řekl: Dokud se vládnoucí třída necítí ideologicky nejistou, dotud nemůže dojít k revoluci. V Sovětském svazu přestala vládnoucí třída věřit v marxismus. Marxismus se stal formulí, které se sice užívalo, na kterou ale nikdo nevěřil. A tak tomu bylo zajisté i u vládnoucích tříd v ostatních východoevropských zemích. Nemohly nadále opravdu věřit v sebe samy a ve svou ideologii. Mluvily dále řečí ideologie, protože neměly žádné nové ideje – nanejvýš nová hesla –, ale ta ideologie se stala zcela bezvýznamnou.

Špatná hospodářská situace, vykořisťování proletariátu byrokracií a stranou zhoršilo situaci tak, že se pokusy o reformy staly nezbytnými. Ale zůstalo jen při slovech o reformě. Neproduktivnost hospodářství se projevovala především v tom, že si dobře žili jen straničtí předáci a velitelé vojsk, ale jinak nikdo. To vše vedlo k úpadku a k úplnému bezpráví.

A ukázalo se, že bez existence veřejné kontroly nezná korupce žádných mezí. Byrokracie se stává zločineckou byrokracií. Jinak smýšlející lidé jsou uvrženi do vězení, ne-li usmrceni, a ti, kteří jsou u moci, jí využívají k tomu, aby se osobně obohatili. Nejkřiklavější to bylo v Rumunsku, ale i v NDR to nebylo o moc lepší. Jak to vypadalo v Sovětském svazu, to jsme se ještě nedověděli. Tak daleko ruská reforma dosud nepokročila.

DIE WELT: V jedné přednášce, kterou jste měl v roce 1981 v Německu, jste řekl: „Nové základní pravidlo je, že, abychom se naučili pokud možno vyvarovávat se chyb, *musíme se právě z chyb učit*. Zakrývat chyby je proto největší hřích intelektuálů.“ Jak dalece se intelektuálové řídí touto zásadou?

Popper: My intelektuálové máme na svědomí mnoho špatných věcí, představujeme velké nebezpečí. Jsme domýšliví – a nevíme, jak málo toho víme. A my intelektuálové jsme nejen domýšliví, my jsme také úplatní.

DIE WELT: Úplatní, v jakém ohledu?

Popper: Nemyslím jen na peníze, nýbrž i na to, že jsme úplatní i pokud jde o postavení, moc, vliv atd. Tak tomu bohužel je. Musela by se zkrátka zavést i zde nová móda. Doufám, že to jednou u intelektuálů bude platit za moderní, být skromný. To by pro začátek stačilo. Přírodně nejsem já ten nejpovolanější, kdo by mohl takovou módu zavést.

DIE WELT: Jakýpak „módní trend“ vidíte dnes u intelektuálů?

Popper: Že dělají z teorií ideologie. Už i ve fyzice a v biologii máme bohužel samé ideologie. Fyzika a biologie jsou dva obory, které mě palčivě zajímají. Všude, i v těchto oborech, vládne dnes dogmatismus, proti kterému je těžké se prosadit. Jedním příkladem fyzikální ideologie je „big bang“, prvopočáteční exploze. Kdekdo, především skoro každý fyzik, na ni věří, a přece hodně nasvědčuje tomu, že tato hypotéza není správná. To, co kdysi podpíralo tuto domněnku, dávno pominulo. V raných dvacátých letech se na ni věřilo jednak proto, že se ta teorie zdála nesmírně prostou a přesvědčivou, a za druhé proto, že vyjadřovala všechno, co se tehdy vědělo – i co by se bylo rádo dokázalo – hypotéza o rozpínavosti univerza. Dnes je tomu jinak. Teorie o prvopočáteční explozi nemůže nic nebo už nic víc vysvětlit, a i co se vysvětlit chtělo, stalo se za pomoci nekomplikovanějších pomocných hypotéz... Stala se z ní komplikovaná ideologie.

Intelektuálové jsou nekritičtí – a jdou s módou. Existují skutečně intelektuální módy a existuje silný tlak. To znamená: kdo nejde s módou, ten se brzy ocitne mimo okruh těch, kteří jsou bráni vážně.

DIE WELT: Šel byste tak daleko a řekl byste, že tento tlak k přizpůsobení se představuje ohrožení vědy?

Popper: Já jsem nadšený přívrženec vědy. Fyzika a biologie jsou pro mě velkolepé vědy a většinu fyziků a biologů považuji za velmi chytré a svědomité lidi. Ale: všichni jsou vystaveni tlaku. Tento tlak existuje teprve od 2. světové války, od doby, kdy se na vědu začalo vynakládat

tolik peněz. Kdo se postaví proti vládnoucí módě, je „z kola ven“ – a možná bez peněz. To vše je velmi smutné.

Ano, věda je bohužel skutečně ohrožena – její původní čistota už bohužel není samozřejmostí.

Vědění je hypotetické. Od experta se ale dnes požaduje jasná výpověď, že se věci mají tak a tak, a za tuto výpověď je pak také mnohdy placen. Proto je dnes tolika lidem zatěžko přiznat: to já nevím.

DIE WELT: Neuvedlo by ale takové doznání vědce autoritu v pochybnost?

Popper: Žádná autorita vědy neexistuje. Věda je něco neobyčejného. A přesto nic nevíme. To znamená: ve vědě je skryto mnoho omylů. Tak tomu bylo vždy. Vědecký pokrok spočívá v tom, tyto chyby objevit a nahradit něčím lepším: lepší hypotézou. Spočívá tedy především v tom, odstraňovat chyby. Tak viděno, je vědecký pokrok něčím velmi lidským: Všichni lidé chybují. A tak pozbývají vědci trochu své autority, především onen druh autority, který by pro sebe vůbec neměli vyžadovat. Ale tato okolnost dělá nakonec vědecký pokrok snadnějším. A znemožňuje dogmatismus ve vědě, který stojí v cestě pokroku.

Nesmíme zapomenout: co ve vědě považujeme, často právem, za průlom, je vždycky něco neočekávaného. Tedy něco, co i pro specialistu, pro experta, pro údajnou autoritu bylo neočekávané. Velký objev je obvykle v rozporu s tím, co nejlepší vědci mysleli, že vědí. Tak tomu bylo s Koperníkem, s Galileiem, a především s Keplerem, s Darwinem, s Mendelem a s Kekuléem.

Přeložil B. Šplíchal